

Nebezpečenstvo postmoderného morálneho relativizmu

J. Jurina: The Risk of Postmodern Moral Relativism. Život. Prostr., Vol. 40, No. 1, p. 10 – 13, 2006.

The present postmodern thinking brings many positive facts as well as many risks. One of the risks is an appearance of moral relativism and subjectivism in an ethic activity of man as well as the whole society. In order to understand these trends and to find a solution, we have to truthfully analyse certain facts influencing moral life. Postmodern tendencies refusing rationalism, universalism and totalitarianism lead to a subjective choice of moral relativism. To avoid this, a solution can be in a return to the respect of moral authorities and lofty moral values.

Celá východná Európa i naše Slovensko prežíva proces hlbokých spoločenských a hospodárskych zmien. Po páde totalitného režimu sa zmenila nielen politická situácia, nové myslenie zasiahlo celú spoločnosť, predovšetkým jej kultúrny a morálny život. Postupne sme vstúpili do nového dejinného obdobia, ktoré nazývame *postmodernizmus*.

Postmodernizmus prináša mnoho kladného, ale aj niektoré nebezpečenstvá. Veľkým rizikom nástupu postmoderného myslenia je morálny relativizmus a subjektivismus v etickom konaní. Pokúsime sa hľadať skutočné príčiny postmoderného etického problému i východisko z tejto zložitej situácie. Ak chceme pochopiť úskalia a zlo morálneho relativizmu, musíme najprv vysvetliť terminologické aspekty postmoderného javu a pojmu etika.

Charakteristika postmoderného javu

Súčasnú postmodernú myslenie by sme mohli charakterizovať ako *anti*-myslenie, ktoré sa prejavuje ako antihistorizmus, antiesencionalizmus a antidištinkcionizmus.

- **Antihistorizmus:** postmodernizmus odmieta pridržať sa starých vznešených ideálov, ktoré zavádzajú totalitou a všetky predchádzajúce systémy filozofie a kultúry považuje za metanaratívne, ktoré treba jednoznačne demaskovať, a potom odstrániť. Odmieta racionalizmus, ideologizmus a univerzalizmus a dáva priestor pluralite, heterogenite rozličných hier spoločenských a komunikujúcich kultúr, kde každá skupina i jednotlivec má právo na svoj osobitý diskurz.

- **Antiesencionalizmus** (antifundamentalizmus či antifundacionalizmus): postmodernizmus odmieta jestvovanie tzv. nenarušiteľných pravidiel alebo tzv. stálych ontologických, poznávacích, morálnych, umeleckých a náboženských noriem. Tieto normy postmodernisti nazývajú bludom centrizmu. Odmietnutie noriem sa naplno prejavuje v tzv. psychologickom nekrologizme, ktorého charakteristickým znakom je kultúra smrti (Boha, človeka, vedy, morálky, umenia).

- **Antidištinkcionizmus** (antibinarizmus, antidualizmus, antiopozicionizmus): postmodernizmus neguje protiklady podmet-predmet, myseľ-telo, rozum-pocity, poznanie-konanie, pravda-klam, dobro-zlo, krása-škaradosť. Ak sa zotrie rozdielnosť týchto javov, potom je prakticky nemožné podať jednoznačnú a jasnú definíciu pravdy, umenia, morálky, čo vedie k jednoznačnej relativnosti a subjektivismu (Kiereš, 2001).

Pojmy etika a morálka

Termín etika pochádza z gréckeho *ethos* a znamená mrav, zvyk, charakter, postupovanie, správanie. V gréčtine spočiatku toto slovo označovalo konanie a spôsob života zvierat, až neskôr bol jeho význam vzťahnutý na človeka, jeho konanie, postoje a zmysľovanie.

Mnohí myslitelia etiku nazývajú aj morálnou filozofiou alebo jednoducho morálkou, čo treba uviesť na pravú mieru. Pojmy etika a morálka sú rozdielne, pretože sa zaoberajú rozličnými predmetmi. Termín morálka je odvodený z latinského *mos*, čo pôvodne znamenalo vôľa. Označovala sa ním vôľa bohov alebo pa-

novníkov, teda zákony a predpisy, ktorými zaväzovali ľudí. Postupne sa termíny *mos* a *ethos* zaužívali na vyjadrenie spôsobu života, zmysľania, charakteru a správania ľudí. V slovenčine sa stretávame s termínom *mrav*, *mravy*, ktorý vychádza z praslovanského základu *norv-* (v ruštine: *nraviťsa* – páčiť sa, niečo, čo sa všeobecne páči).

Etika je filozofická disciplína, ktorá metodicky skúma mravnú hodnotu ľudských skutkov, zaoberá sa praktickým životom a ľudským konaním tak, že usporaduje ľudské skutky z hľadiska ich mravnej hodnoty, uvažuje o ich príčinách, vzťahoch, dôsledkoch a cieľoch. Etika hľadá morálne princípy a normy pre ľudský život a konanie.

Morálny relativizmus

Postmoderné myslenie zasahuje všetky oblasti spoločenského, kultúrneho i hospodárskeho života, ale prejavuje sa aj v morálnom konaní jednotlivcov a spoločnosti. Rozoberieme niektoré charakteristiky postmodernej etiky.

Postmoderná etika odmieta teoretický základ, akékoľvek pravidlá, zákony a normy, resp. morálny kódex, ktorý by presne stanovoval, čo je dobré a správne. Tradičná morálka obsahovala morálnu reguláciu, ktorú predkladala autorita a legislatívne inštitúcie. Postmoderní myslitelia tvrdia, že etika nemôže mať istý program a etický diskurz nie je vecou inštitucionalizmu. Etika je výsostne vecou individuálneho výberu.

Niektorí postmodernisti tvrdia, že etika je len istá forma slovných hry, a preto má byť prvotným záujmom moralistov analýza tzv. etických slov, ktoré treba zaradiť do štruktúry jazyka. Iní degradujú etické slová iba na emocionálny postoj, ktorý nemá objektívnu výpoveď. Väčšina filozofov postmoderny spája vznik etiky s problematikou slov, ktoré sú orientované eticky alebo noeticky. Dôraz sa kladie na existenciu skupinovej etiky, úzko spojenej jazykom konkrétnej skupiny.

Iným aspektom postmoderného myslenia je negácia všeobecných, každodenne akceptovaných morálnych zásad. Táto negácia sa hlása v mene oslobodenia človeka od vládnucích elít, autorít a inštitúcií. Morálka bude mať v živote človeka miesto len vtedy, keď spoločnosť i jednotlivci odhodajú veľké etické kódexy. Postmodernizmus chce brániť absolútnu hodnotu človeka, ktorá spočíva v tom, že každý človek má právo budovať nové a vždy odvolateľné projekty jestvovania a konania. Postmoderná morálka, ktorá oslobodzuje, je autentická a heroická, pretože poskytuje možnosť výberu subjektívnych, individuálnych, relatívnych noriem, ktoré sú nezávislé od objektívneho poriadku hodnôt. Keďže sloboda človeka je absolútna a ničím neovplyvniteľná, každým skutkom si človek vytvára

svoj životný údel od základu a aj túto fáchu tvorenia musí uniesť sám.

Potrebu absolútnej autonómie človeka v etickej oblasti hlása postmoderný sociológ Zigmund Bauman (1991, 1994).¹ Podľa neho má mať človek v oblasti morálneho života absolútnu autonómiu, ktorú čerpá zo svojich poznávacích a volitívnych schopností. O akú autonómiu však Baumanovi ide? O autonómiu v poznaní a rozpoznaní morálnych povinností, či v stanovení etických hodnôt v konkrétnych situáciách? V postmoderných textoch nenajdeme jasnú odpoveď na tieto otázky. Postmodernisti tvrdia, že nemožno dospieť k poznaniu objektívnej pravdy, a ak aj jestvuje morálny poriadok, jeho poznanie musí zostať subjektívne a neexistujú žiadne kritériá verifikácie.

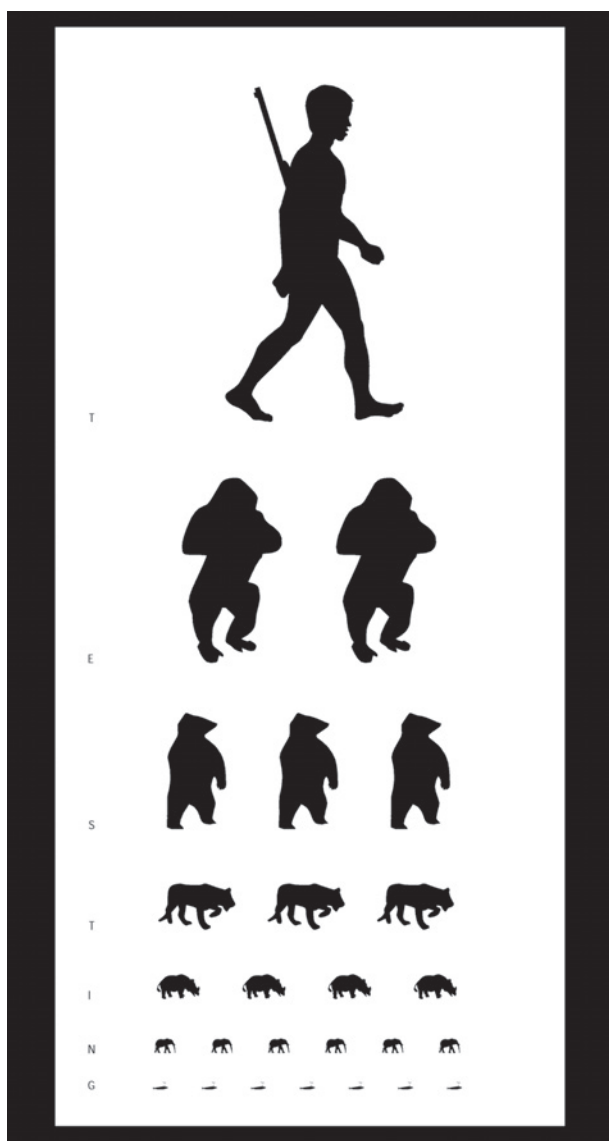
Základom postmoderného odmietnutia pozitívnej úlohy spoločnosti pri morálnom formovaní jednotlivca je téza, že človek sám dokáže hodnotiť, čo je dobré. Hlása, že morálka v jej najhlbšej podstate nepochádza zo spoločenského života, ale pramení v človeku samom. Človek je sám schopný etického hodnotenia. Nepotrebuje na to všeobecné a spoločenské normy. Ony nemôžu zastúpiť slobodnú voľbu človeka, ani ho zbaviť zodpovednosti za prijaté rozhodnutia. Morálne normy sú len spoločenskou objektivizáciou individuálnej morálnej skúsenosti osôb, ktoré tvorili istú kultúru. Teoreticky možno od človeka žiadať, aby autonómne hľadal riešenie každého morálneho problému (Bauman, 1991; Baran, 1992).² Znamenalo by to však nesmiernu fáchu a nebezpečenstvo omylu. Lebo strata objektívnych noriem má za následok, že človek nemá nikdy istotu o sebe, istotu, že postupuje dobre a bez omylu. Takto je odkázaný na riziko výčitiek svedomia.

Keď zhrnieme základné črty postmodernej etiky vidíme, že všetky spomínané argumenty sú dôsledkom postmoderného pluralizmu, ktorý odmieta každú všeobecne záväznú normu pochádzajúcu od autority alebo spoločenskej inštitúcie. Postmodernisti poukazujú na to, že každá osoba má vrodenný aspekt slobody, nezávislosti od noriem a kódov, oslobodenia od akejkoľvek partikulárnej determinácie. To napokon vedie spoločnosť i jednotlivca k morálnemu relativizmu a subjektivismu.

Pokus o riešenie súčasnej morálnej krízy

Pokúsme sa tieto tvrdenia vyvrátiť a hľadať riešenie pre zdravý morálny život.

Rozvážny a skutočne slobodný človek sa nechá vychovávať aj po morálnej stránke, preto neodmieta dedičstvo morálnej kultúry, ktoré mu núka spoločnosť. Človek ako súčasť dejín nie je schopný radikálne sa oslobodiť od vplyvu kultúry na svoje myslenie a konanie, hoci verbálne môže deklarovať absolútnu auto-

Lex Drewinski (Poľsko): Test. Ekoplagát 2005.

nómiu. Kultúra, v ktorej vyrástol, determinuje jeho chápanie seba a sveta, a núti ho prijímať hierarchiu hodnôt. Túto výzvu môže prijať, a svojím myslením a konaním ovplyvniť chod spoločnosti, alebo ju môže odmietnuť, a tak svojím konaním prispieť k ničeniu kultúry. Z tohto dôvodu nie je žiaden ľudský čin individuálnou vecou, každý ľudský skutok má spoločenský dosah. Každé rozhodnutie jednotlivca mení situáciu ďalších. Dieťa, ktoré sa má formovať, nemožno zavrieť do budy, musia ho usmerňovať rodičia, vychovávatelia, priatelia. Slová, skutky i morálny príklad rodičov neberú dieťaťu slobodu, ale formujú ho

k slobodnému rozhodovaniu. Človek má vždy možnosť postaviť sa proti spoločnosti i morálnemu poriadku, ale ak prekročí bariéry spoločenského vplyvu, dostane sa do izolácie.

Kritici tvrdia, že postmodernizmus, ktorý buduje morálnosť na odmietnutí etických noriem, vedie k spomaleniu rozvoja osobnosti jednotlivca a ohrozeniu základov života spoločnosti. Oslobodenie súčasného človeka od etiky alebo morálnych a zvykových kódexov mu neuľahčí život, ani neumocní jeho slobodu. Ak však bude odkázaný len na seba a vlastné morálne cítenie, ľahko sa pomýli a bude mať strach pred rozhodnutím.³

Práve preto sa v súčasnosti treba etikou zaoberať oveľa viac, našťastie, zo všetkých strán sa po nej volá, napriek heslám postmodernistov. Diskusie o etike ožívajú aj na stránkach kníh a časopisov (Boventer, 1989). Kritici postmodernizmu tvrdia, že súčasná etika musí byť predmetom záujmu nielen filozofov, ale aj vychovávateľov a moralistov. Filozofi a vychovávatelia sa zhodujú na tom, že na morálne hodnotenie nestačí, ak určití ľudia autonómne posudzujú isté skutky ako dobré alebo zlé. Poslaním etiky nie je priznať „obyčajným ľuďom“ právo na vynášanie súdov o tom, čo je dobré a čo nie. Takéto laické hodnotenia nemôžu byť kritériom morálnych noriem, ani dostatočne autoritatívne bez overenia a odskúšania.

Etika je namieste vtedy, ak sa opiera o pravdivé autority a zdravé všeobecne záväzné morálne normy. Kódex právnych predpisov, rozlišujúci skutky na dobré a nedobré a formuláciu etických súdov by mali zostavovať ľudia, o ktorých sa dá predpokladať, že sa v rámci etiky môžu dopracovať k všeobecnej, nadčasovej, nadlokálnej morálnej pravde. Autorita expertov na etiku je spoločnou autoritou zákonodarcov a sudcov, ktorí sú zodpovední za pravdivé a zdravé morálne vedomie im zverených ľudí. Sloboda a zodpovednosť vedú človeka k tomu, aby si našiel autoritu, ktorá by ho vrátila do blaženej sebaistoty a správneho morálneho konania.

Ak však človek odvrhne morálne a etické princípy, môže začať blúdiť, až sa ocitne v skutočnom chaose. Chaos je stav, ktorý spôsobuje deštrukciu spoločnosti, morálky, kultúry i jednotlivca. Ak sa chcú dnes ľudia udržať morálne na výške, nesmú zavrhať mravné poučenia, ani odmietat mravné normy všeobecne platné v kultúrnej a civilizovanej spoločnosti. Budúcnosť morálky musí stáť na pevnom základe, ktorý by mali vybudovať kompetentní stavitelia. Všeobecným základom morálnych noriem je Boží zákon, prirodzený zákon, ktorý má človek zapísaný vo svojom svedomí. Nesmie sa nechať zlákať nihilistickými tvrdeniami: „niet Boha“, lebo sa môže stať, že v tomto svete sa ľudská vôľa stane jediným a najmocnejším kritériom morálneho konania. Potom bude veľmi ťažko prekonať odpor človeka a predstaviť mu silnejšie hodnoty

a motívy konania, ktoré stoja v prirodzenom poriadku oveľa vyššie, než jeho subjektívne kategórie. A niet vznešenejšej, dôveryhodnejšej a dôstojnejšej autority, ktorá by mohla presvedčiť blúdiacich a pochybujúcich, ako je Absolútne a svedomie. Ak taká autorita chýba, je človek vydaný napospas inštinktom a pudom, čo napokon vedie k jeho deštrukcii.

* * *

Postmoderná morálka sa zvykne hodnotiť ako krízová. Pod pojmom kríza rozumieme stav, keď sa poruší to, čo má normálne fungovať, stav, ktorý ohrozuje podstatu niečoho, poznáme napríklad stav ohrozenia života. Stav krízy vyžaduje rýchly zásah či priamu intervenciu. Keď človeka trápí choroba, dostane sa do krízy, hľadá pomoc, riešenie, liečbu, zásah do organizmu, aby nastala zmena, obrat, zlepšenie. Ak nepríde takáto intervencia, môžu nastať komplikácie, ba aj smrť. Aj v morálnom živote sa môže vyskytnúť porucha s ďalekosiahlymi následkami pre jednotlivca i spoločnosť. Následky dnes vidno veľmi zreteľne. Človek sa znížil na úroveň stroja bez rozumových, morálnych či duchovných kritérií. Namiesto toho, aby vydával zo seba dobro, slúži zlu, obracia sa proti sebe a stáva sa otrokom. Najväčším dôsledkom dnešnej doby je skutočnosť, že prestávame rozumieť tomu, čo sme vytvorili a nerozumejúc vlastným výtvorom, nerozumieme ani sebe.

Slávny sociológ 19. storočia Max Weber poukázal na fakt, že hospodársky úspech bohatých spoločností priamo závisí od ich morálky. Súčasnosť to potvrdzuje. Kde sa dostaví nemorálne konanie, podvody, korupcia, „tunelovanie“, nasleduje krach. Svedčí o tom mnoho pádov renomovaných firiem (o. i. amerického *Enronu*, talianskeho *Parmalatu*). Záchranou súčasnej spoločnosti i človeka je jedine návrat k etickým hodnotám. Spoločnosť bez etiky a morálky neprežije. Aj náš slovenský časopriestor je v kríze, pretože sa v ňom programovo ustupuje od tradičnej morálky k zovšeobecňujúcej, ľudskej, liberálnej, väčšinovej etike. Uvedomujeme si, že etika svet neprerobí, ani filozofi „neprevychovávajú“ podvodníkov. Napriek tomu má v našom svete filozofická etika svoje miesto. Základným pravidlom ľudskej morálky a etického konania je „... nad týmto všetkým, je láska!“

Láska nie je zákon. Láska sa neukladá, ale ponúka. Je však aj najsilnejším putom, zaväzuje tým, že oslobodzuje.

Literatúra

- Baran, B.: Postmodernizmus. Kraków, 1992, s. 73 – 100.
 Bauman, Z.: Sociologická teória postmodernizmu. In: Ziedler-Janiszewska, A. (ed.): Postmodernizmus vo filozoficko-kultúrnej perspektíve. Warszawa, 1991.
 Bauman, Z.: Dva pohľady na súčasnú morálku. Warszawa, 1994.

Irving Sevilla Garcia (Mexiko): Survival. Ekoplagát 2005.

- Boventer, H.: Pressefreiheit ist nicht grenzenlos. Einfuehrung in die Medienethik. Bonn, 1989.
 Jung, C. G.: Duše moderného človeka. Brno : Atlantis, 1994.
 Kiereš, H.: Základy spoločenského života: personalizmus alebo socializmus? Radom, 2001, s. 30 – 31.

Poznámky

- ¹ Bauman, 1991, s. 13: „Autonómia označuje, že podmety konania sú čiastočne jediné, a vo všeobecnosti sú ohraničené v túžbe po čomkoľvek, čo im bolo predstavené ako cieľ. Vo veľkej miere sú slobodné vo svojej túžbe po dokonalosti. Výtvory a konanie autonómnych podmetov musia ex post facto ustanoviť svoju užitočnosť a atraktívnosť.“
- ² Tamtiež, s. 14: „Existenciálna modalita podmetov konania je nevystačujúco determinovaná, pohyblivá a neskončená... Chýba miera, podľa ktorej by bolo možné porovnávať... Totožnosť podmetu konania – tonie je nič iné, ako neustála aktívna samostanovenia. Inými slovami to je samo-organizovanie podmetu konania v termínoch ‚projektu-života.‘“
- ³ Jung, 1994, s. 282: „Individuum je však zpravidla tak nevedomé, že vôbec nezná své vlastné možnosti rozhodovania, a z toho dôvodu se opäť a opäť úzkostne ohlíži po vonjších pravidlech a zákonech, na než by se mohlo ve své bezradnosti spolehnout.“

H. doc. PaedDr. PhDr. Jozef Jurina, PhD., Fakulta zdravotníctva Katolíckej univerzity v Ružomberku, Nám. A. Hlinku 68, 034 01 Ružomberok, jurina@fzdrav.ku.sk